

mogendheden, zoals België en Nederland. Dat zal immers nergens aanstoot geven. Maar wat, als er eens op Cyprus moeilijkheden ontstaan en toevallig een Nederlands officier er mee te maken krijgt? Men bedankt beleefd voor de eer.

Natuurlijk was deze passiviteit in hoge mate structureel bepaald. Het was bovendien in het belang van Den Haag, dat de tijd zoveel mogelijk stil stond. Maar de grootmoedermentaliteit, die dit weer aankweekte zou ook zijn schaduwzijde hebben.

H. W. von der Dunk

G. Kurgan - Van Hentenrijk, *Léopold et les groupes financiers belges en Chine. La politique royale et ses prolongements (1895-1914)* (Brussel: Palais des Académies, 1972, 969 blz.).

Vrijwel sedert het begin van hun Belgisch koningschap hebben de Saxen-Coburgs gedroomd van een imperium overzee, waar ter wereld dan ook. Hun motieven daarvoor mochten in de loop der jaren variëren als de voor hun diverse plannen beurtelings gekozen windstroken, de vestiging zelf van een koloniaal rijk, onder andere minstens vergelijkbaar met wat Nederland bezat op Java, bleef als een soort idéé fixe onaantastbaar voor mislukkingen, immuun voor tegenwerking en tegenslagen. Zonder success werd expansie nagestreefd in Midden-Amerika (Guatemala), in de Pacific (de Nieuwe Hebriden), in Afrika (Ethiopië) of nog elders. Met al even weinig effect zouden in een wat latere periode de Philippijnen, Serawak, Fidji-eilanden en Salomonsarchipel en andere gebieden in Oost-Afrika dan Ethiopië in de beschouwing en in de pogingen worden betrokken. Het uitblijven van enig positief resultaat ontmoedigde intussen de onvermoeibare koninklijke plannenmakerijen niet in het minst. Zo kwamen nog tijdens de regering van Leopold I de vorstelijke blikken, speurend naar mogelijkheden in het Verre Oosten, te rusten op China - een ogenblik ook, maar zonder consequenties, op Japan.

De afbrokkeling van het Hemelse Rijk, het verval van zijn traditionele weerstandskracht tegen invloeden van de buitenwereld, scheen in het midden van de negentiende eeuw definitief begonnen. Opiumoorlog en daarop volgende Chinese oorlogen (1840-60), het tijdelijk gezamenlijk doortasten van Frankrijk en Engeland, de ontwikkelingen rond het verdrag van Tientsin dat een eerste westerse entree in China betekende, de kleine en grote opstanden daarnaast binnen China zelf (TaiPing), waar de Mantsjoe-dynastie haar kracht en gezag ernstig zag aangetast: dat alles kon de verwachting wekken, dat straks een belangrijke buit te verdelen zou vallen, hetzij in de vorm van lucratieve concessies, hetzij zelfs rechtstreeks territoriaal.

Maar de pogingen van Leopold II, eerst nog als hertog van Brabant, dan als soeverein, om België voor de te verwachten kansen in China te interesseren, ontmoetten bij de natie al even weinig geestdrift en geneigdheid tot medewerking als alle voorafgaande (en latere) pogingen tot penetratie en expansie elders. In weerwil van lang niet onbekwame propaganda en op zichzelf zeer redelijke argumenten slaagde de koning er niet in publieke opinie en parlement in voldoende mate te beïnvloeden om ze te winnen voor zijn denkbeelden; en de Belgische regering wees zelfs elke schijn van officiële inmenging in Chinese zaken van de hand, ook omdat die onverenigbaar werd geacht met de neutraliteit van België. Dat sloot dan ook een eventueel meegaan met het optreden van Frankrijk en Engeland in China uit. De Belgische zakenwereld, tenslotte, bleef in overgrote meerderheid terughoudend. Haar voorliefde bleef, een enkele uitzondering daargelaten, tot aan het einde der eeuw voornamelijk gericht op Europa en afkerig van zaken-overzee.

En toch was aan het einde van de eeuw de Belgische haute finance diep verwickeld in Chinese zaken, was de 'présence Belge' in China een feit van betekenis, en was de invloed van deze ontwikkelingen op België zelf in een aantal opzichten aanzienlijk. Die 'présence' droeg overigens een totaal ander karakter dan Leopold zich ooit had voorgesteld. Hij had in het Chinese geval niet in de eerste plaats aan financiële operaties gedacht maar aan commercie: export van Belgische industrieproducten, afzet in het bijzonder voor de Belgische ijzerindustrie, waarvan ook Cockerill positieve verwachtingen had. Maar de mogelijkheden in die richting bleven uiterst beperkt. Ook enige deelname in ijzerfabrieken van Hanyang had relatief maar geringe betekenis.

Pas toen in de jaren negentig de behoefte aan spoorlijnen (Peking-Hankow; Hankow-Canton) China noodzaakte middelen te vinden op de internationale kapitaalmarkt, lag België, immers bekend als neutraal en niet-imperialistisch, in een onverwacht gunstige positie. De koning was vastbesloten de geboden, unieke gelegenheid niet te laten voorbij gaan. Hij had al tientallen jaren zitten vlassen op de kans om in China Belgische invloed te vestigen. Weliswaar bleef de terughoudendheid van particuliere beleggers en zakenwereld in België, wat zij altijd geweest was, temeer gegeven de nieuwe attractie, die van Rusland uitging. Maar als de vooreerst benodigde 100 miljoen frs. in België zelf niet te verkrijgen waren - alleen de Société Générale toonde interesse - dan kon men ook nog trachten als intermediair op te treden voor van elders aan te trekken kapitaal, op basis van samenwerking. Ook zelf was de koning, misschien met het voorbeeld van Willem I voor ogen, bereid aanzienlijk bij te dragen. Zo verwierven de Belgen in 1898 de concessie voor constructie en exploitatie van 1200 km. spoorweg met grote economische en strategische betekenis. Weldra raakten zij daarmee betrokken in allerlei andere, verderreikende affaires.

Niet met imperialistisch geweld maar in de vorm van vreedzame penetratie werd aldus, vaardig manoeuvrerend, de economische expansie doorgezet. Toch beantwoordde dat alles niet aan de conceptie en de ambities van Leopold II. Daaraan immers had vanouds het standpunt ten grondslag gelegen, dat het voor België een zaak van leven-of-dood was afzetmarkten te vinden voor zijn industriële productie indien mogelijk zelfs territoria; Leopold had China daarvoor als een ideaal land beschouwd. Maar de met groot financieel en diplomatiek vernuft verworven concessies verwezenlijkten de gedroomde export in geen enkel noemenswaardig opzicht. Wel groeiden de Belgische leveranties aan China na 1895 snel, maar niet in proportie tot de totale groei van de Belgische export. China bleek geen belangrijk afzetgebied voor België te worden; alleen een belangrijk opnemingsgebied voor Belgische investeringen. De financiële betrekkingen hielden volstrekte voorrang boven de commerciële die niet tot de gehoopte ontplooiing kwamen.

De Boxersopstand had verstrekkende gevolgen. Westerse gedachten aan een mogelijke 'verdeling van China' dienden definitief opgegeven. Het leven en de activiteiten van kleine buitenlandse ondernemingen in xenophoob China werden bijzonder precair. Alleen de krachtige 'groupes financiers' kwamen ongeschonden uit de crisis tevoorschijn, al dwongen de omstandigheden nog meer concentratie af dan tevoren. Onder diplomatiek uiterst moeilijke omstandigheden slaagde de Belgische vertegenwoordiging in Peking er wel in door goed manoeuvreren de Chinese welwillendheid jegens België te behouden. Niettemin werden in de volgende jaren de spoorlijnconcessies - eerst Hankow-Canton, dan ook Peking-Hankow - door China teruggeëist. De alle proporties te buiten gaande prijs, die daarvoor werd bedongen en verkregen, legde de concessionnaires van weleer ongetwijfeld allesbehalve windeieren. Maar van de ambitieuze plannen van Leopold kon eens te meer niets meer terecht komen. De koning verloor dan ook gaandeweg zijn interesse in verdere Chinese avonturen en de Belgische activiteiten in China waren voortaan nog uit-

sluitend die van enkele 'groupes financiers' als de Société Générale, de Banque d'Outremer, de Groupe Empain.

De hoogst gecompliceerde ontwikkelingen rond dit alles - sedert de eerste koninklijke initiatieven en pogingen, via talloze financiële, politieke en diplomatieke trouvailles en combines waarin Leopold II even weergaloos was als onuitputtelijk vindingrijk, tot aan de besproken slotsom aan de vooravond van de tweede wereldoorlog - zijn door mevrouw Kurgan op werkelijk magistrale wijze uitgezocht en ontleed tot op het gebeente. Haar dissertatie is een indrukwekkend stuk klassiek archiefonderzoek geworden, dat archivaal beschouwd niets meer te wensen over lijkt te laten. Niets lijkt haar te zijn ontgaan, niets aan haar speurzinnigheid en zin voor volledigheid te zijn ontsnapt. Dat zij zich daarbij op weinig voorstudies van anderen kon baseren legt op die prestatie nog extra nadruk.

Intussen ligt de grote betekenis van dit boek toch naar mijn mening niet in de eerste plaats in de vorstelijke overvloed van nieuwe gegevens omtrent de gedachtengangen, de ambities en manipulaties als zodanig van Leopold II. Veel belangrijker is, wat het Chinese hoofdstuk in de Leopoldiaanse expansiepogingen bijdraagt aan nieuw inzicht in de merkwaardige structuur, werking en positie der Belgische 'haute finance' en de dominerende rol der portefeuilleholdings, met sterk internationale spreiding, in het geheel van het economisch leven van België.

Dat in België, een enkele uitzondering daargelaten, elk bedrijf van enige omvang onder de controle van een dergelijke *holding* valt en dat daarmee het financiële karakter der interessen volstrekte voorrang heeft boven het commerciële en industriële (om van de territoriale dromen des konings nog maar te zwijgen): dat berust op grondslagen, die groten-deels in de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste gelegd zijn. De problemen, die met deze structuur en haar wordingsgeschiedenis samenhangen, hebben de laatste jaren onder verschillende optiek nadrukkelijk aandacht. De volumineuze dissertatie van mevrouw Kurgan fourneert aan die aandacht een schat van nieuw en knap geanalyseerd materiaal. Wie toch nog jammer vindt (zoals ik - een beetje), dat zij in die analyse niet meer in het bijzonder ingaat op een vergelijking met eventuele alternatieve ontwikkelingsmogelijkheden - waren die voor België, zonder marine, zonder handelsvloot van enige betekenis, zonder commerciële traditie en ervaring, toch reëel of droomde en dramde de eigenzinnige koning louter maar wat in het wilde weg, de ene chimère najagend na de andere?: die verlangt meer dan redelijk mag heten.

H. Baudet

A. F. Manning, ed., *Katholieke Universiteit Nijmegen 1923-1973. Een Documentenboek* (Publicaties van het Katholiek Documentatie Centrum III; Bilthoven, 1974, 511 blz.).

Dit boek biedt fascinerende en soms verbijsterende lectuur. Met een weinig verhullende openheid worden brieven, notulen en verslagen gepubliceerd, niet alleen uit de typisch universitaire archieven, waaronder dat van de Sint-Radboudstichting, maar ook uit bischoppelijke archieven. Ze worden aangevuld en toegelicht met reeds gedrukt materiaal en voorzien van een uitvoerig en bijzonder volledig commentaar. De documenten zijn verdeeld over vijf afdelingen: A. Bestuursstructuur, B. Rooms-Katholieke Universiteit, C. Oorlog, D. Studenten, E. Revolutie.

Vooraf in de afdelingen B en D zijn staaltjes opgenomen van de vergaande bemoeienissen der universitaire autoriteiten ter bewaking van het godsdienstig en zedelijk peil van studenten en hoogleraren. Het is in het licht daarvan dan ook niet verwonderlijk dat het